

MEGŐRIZVE MEGSZÜNTETNI! A sérelemdíj bevezetésének korai tapasztalatai¹

Fézer Tamás

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyv² egyik fontos újítása volt az 1977-ben kodifikált formát öltött és kevesebb mint négy évtizedes története során számos ellentmondással terhelt nem vagyoni kártérítés intézményének kivételével a magyar magánjog rendszeréből, valamint a személyiségvédelem eszköztárának bővítése egy új intézménnyel, a sérelemdíjjal. A jogalkotói szándék – a kódex indokolásából is kitűnve – egy hangsúlyosan személyiségvédelmi intézmény megalkotása volt, amely a kártérítési jognak már nem része többé, csupán a sérelemdíj megítéléséhez kapcsolódó technikai kérdésekben hivatkozott, mögöttes joganyagként történik utalás a kártérítési jog szabályaira. A sérelemdíj kódexben lefektetett szabályait a Polgári Törvénykönyv kihirdetését követően már számos aggály övezte, és az új intézmény alkalmazására történő felkészülés során több forgatókönyv is elképzelhetőnek tűnt az értelmezési kérdések feloldására.³ Közeledve a magánjogi kódex hatályba lépésének ötödik évfordulójához, jelen tanulmány egy sajátos közgazdaságtani analízis, az ún. SWOT analízis kifordított modelljét alkalmazva tesz kísérletet a sérelemdíj jogintézményével kapcsolatos joggyakorlat elemzésére, azzal a céllal, hogy a hatályba lépést megelőző kételyek és a kialakulni látszó gyakorlat közötti viszonyokat feltárja. Míg a SWOT analízis jellemző alkalmazási területe egy megvalósítani kívánt intézkedés várható hatásainak, lehetőségeinek, veszélyeinek feltérképezése annak érdekében, hogy az intézkedés foganatosítása egyáltalán kecsegtet-e olyan eredménnyel, melyet tervezői elérni szándékolnak, addig elemzésünk módszere a megvalósítást – jelen esetben az intézmény szabályainak megalkotását – követően eltelt rövid időszak tapasztalatait veti össze a bevezetést megelőző aggályokkal, mérlegelve az esetlegesen kódolt veszélyeket és a még kiaknázatlan lehetőségeket. A tanulmány az alkalmazott módszert FROT analízisre kereszteli, mely a *fear* (félelmek), *reality* (valóság), *opportunities* (lehetőségek), valamint a *threats* (veszélyek) négyese köré építve elemzi a sérelemdíj bevezetésének korai tapasztalatait.

1. A sérelemdíj bevezetését övező kételyek, félelmek (FEAR)

A nem vagyoni kártérítés hatálya alatt a jogintézmény kódexbeli elhelyezkedése és elnevezése egyaránt utalt annak kártérítési joghoz tartozására. Sajátos kárfajtaként tekintett a magyar jog ezekre a megfoghatatlan és sok esetben bizonyíthatatlan belső károkra, nem vagyoni károkra, melyeket ennek ellenére a kártérítési jog hátrányközpontú rendszerében látta kompenzálhatónak. Az évtizedek során a bírói gyakorlat sokat lazított az 1992-es Alkotmánybírósági határozatot⁴ követő szűkszavú rendelkezések hátrányközpontúságot sugalló felfogásán, és részben anyagi jogi (pl. új személyiségi jogok azonosítása)⁵, részben eljárásjogi (a köztudomású tény bizonyítást könnyítő, kiterjesztő értelmezése)⁶ intézmények segítségével hívásával igyekezett egy európai értelemben vett hatékony, ugyanakkor észszerű

¹ A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

³ A lehetséges forgatókönyvekhez lásd: FÉZER, Tamás, *A felelősség új dimenziói a XXI. századi magánjogban, Habilitációs tézisek*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2014. 39-40.

⁴ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat, mely az 1959. évi IV. törvény 354. §-t megsemmisítette, ezzel kivette a nem vagyoni kártérítés definícióját a magyar Ptk.-ból.

⁵ Pl. a családban való nevelkedéshez való jog, BH 1977. 73.

⁶ Lásd: BDT 2004. 10., Fővárosi Ítélet 2.Pf.21.136/2004/4., Legfelsőbb Bíróság Pfv.E.20522/2005/3.

határok között mozgó személyiségvédelem kialakítására hazánkban. A sérelemdíj bevezetése ennek megfelelően a nem vagyoni kártérítés intézményének organikus fejlődési folyamatába illeszthető. Ugyan nem a normatív szabályozás vezetett el a sérelemdíj megalkotásához, hanem a bírói gyakorlat érkezett meg a hatályos Polgári Törvénykönyvben szereplő felfogáshoz, mégsem merete senki azt állítani, hogy a nem vagyoni kártérítés kivezetésekor uralkodó ítélkezési állandók – amennyiben a normatív szabályozást vizsgáljuk – maradéktalanul alkalmazandók lehetnének a sérelemdíj iránti igények megítélése során is. A sérelemdíj egyértelműen személyiségvédelmi eszköz, mely a személyiségi jogok megsértéséhez kapcsolódó vagyoni szankcióként került szabályozásra a kódexben. A szankció jellegét ebből következően a nem vagyoni kártérítéshez képest sokkal erőteljesebben artikulálja a jogalkotó, amikor bár a személyiség jogok megsértése miatt elszennvedett nem vagyoni sérelemért jogosítja fel a sértettet sérelemdíj követelésére, azonban hátrány bekövetkeztének bizonyítását nem követeli meg a sikeres igényérvényesítéshez.⁷ Bár a bírói gyakorlat a hátrányközpontúság sokáig uralkodó teóriáját számos ponton megbontotta már a kódex hatályba lépését megelőzően is, mégsem állítható, hogy a nem vagyoni kártérítés követelése iránti ügyekben automatikusan eltekintett volna a hátrány létének vizsgálatától. Csupán néhány személyiségi jog sérelme esetén ismerték el a bíróságok a belső károk külvilági megjelenésének bizonyíthatatlanságát, míg főszabályként továbbra is valamilyen elszennvedett hátrányhoz igazították a nem vagyoni kártérítést, mind a jogalap, mind az összecszerűség tekintetében. A bagatell igények kiszűrésére pedig a hátrányközpontú szemlélet alkalmas is volt. Félő volt tehát, hogy a személyiségi jogot sértő – vagy csupán támadó – jogellenes magatartás igazolásával – feltéve, ha a felelősség egyéb elemei is fennállnak – a sértett automatikusan jogosulttá válik majd a sérelemdíjra, és az új intézmény a sérelemdíjra való jogosultság megállapítása során nem enged majd szelekciót. Ez a félelem, az ún. automatikus megítélés veszélye különösen közelinek tűnt akkor, amikor a Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2013. (VI. 17.) számú határozatával elfogadott kollégiumi véleménye csupán az érdeksérelmek leválasztásában látta a bagatell igények kiszűrésének lehetőségét, de ezen túlmenően valamennyi személyiségi jogsértés esetén vélelmezni tervezte a nem vagyoni sérelem/hátrány bekövetkezését, azaz a sérelemdíjra való jogosultságot. A bírói szelekció lehetőségének minimálisra szorítása vagy éppen kiiktatása pedig magában hordozta azt a veszélyt, hogy a személyiségi jogi perek száma egy igényözön hatására jelentősen megszorodik, és számos esetben elégtelennek bizonyulhat majd a bagatell igények sérelemdíj alacsony összegeivel történő visszaszorítása.

A sérelemdíj bevezetését megelőző veszélyek között egy szintén az automatikus megítélésre épülő hatást kell még megemlítenünk, mely egy reális bírói reakciótól való félelem volt. Amennyiben a bíróságok valóban csupán a személyiségi jogok megsértésének oldaláról tudják megfogni a sérelemdíj iránti igényeket, úgy az is egy reális forgatókönyvnek tűnt, hogy a bíróságok a személyiségi jogok körébe értett jogosultságokat kezdik majd megszorítóan értelmezni annak érdekében, hogy kirekesszenek számos igényt a befogadhatóság köréből. Ennek hatására pedig elképzelhetőnek tűnt, hogy a személyiségvédelem szintje hazánkban csökkeni fog, kiszolgáltatottá téve számos jogosultat a technológiai fejlődés okán is egyre szaporodó és a nem vagyoni kártérítés hatálya alatt még egyértelműen jogsértésnek számító magatartásoknak.

Végül meg kell emlékeznünk arról a veszélyről, amely a sérelemdíj intézményének funkciója körüli viták középpontjában volt. A sérelemdíj összegét befolyásoló, normatív szinten megjelenő tényezők között egyértelműen büntetés színezetű körülményként sorolja fel a magánjogi kódex a jogsértés ismétlődő jellegét.⁸ A törvény indokolása ezt erősítve magánjogi büntetesként tekint a sérelemdíjra. Ez az előre törő pönális színezet akár az összegek jelentős emelkedését is maga után vonhatta volna.

⁷ 2003. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:52. § (2) bekezdés.

⁸ 2003. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:52. § (3) bekezdés.

2. A sérelemdíj szabályainak értelmezése a bírói gyakorlatban (REALITY)

A Polgári Törvénykönyv hatályba lépését követően eltelt szűk egy esztendőben a fent bemutatott veszélyek megvalósulni látszódtak, elsősorban az elsőfokú döntések körében, hiszen a minimális sérelemdíj összegekkel kommunikált bagatell igényné minősítések, valamint az automatikus megítélés is megjelentek az ítélkezési gyakorlatban.⁹ Találkoztunk olyan döntéssel, ahol az első fokon és a másodfokon eljáró bíróság automatikus megítélés talaján álló döntését a Kúria felülvizsgálati eljárásában is helytállónak találta, hangsúlyozva a nem vagyoni sérelem bekövetkezése tekintetében a bizonyítás szükségtelenségét, valamint annak elvi szintű megállapítását, hogy személyiségi jogi jogsértés bekövetkezése esetére mindenképpen szükséges sérelemdíjat megítélni.¹⁰ Ennek ellenére a bírói gyakorlat diverzitása már ebben a kezdeti időszakban is megmutatkozott, ugyanis az automatikus megítélés koncepciójával élesen szembe helyezkedő döntések is felütötték a fejüket, az igényszelekció lehetőségét és szükségszerűségét hangsúlyozva.¹¹

Figyelemre méltó volt a Kúria elnöke által éltre hívott Új Ptk. jogértelmezési kérdéseivel foglalkozó Tanácsadó Testület időközben publikált véleménye is, mely esettől függetlenül, absztrakt módon tett különbséget a kódexben használt két fogalom, a nem vagyoni sérelem és a nem vagyoni hátrány között. A nem vagyoni sérelem az, amely a Tanácsadó Testület értelmezésében feltétele a sérelemdíj megítélésének, hiszen – és ezzel a jogintézmény kompenzációs jellegét hangsúlyozta a pönális elemekkel szemben – ezen sérelmek megközelítő jóvátételére hivatott a sérelemdíj, egy másfajta – vagyoni – előny biztosításával. A kódex hátrány bekövetkezésének bizonyítása alól felmentést adó szabályát pedig lényegében vélelemként azonosította a Tanácsadó Testület, és úgy foglalt állást, hogy a személyiségi jogsértés esetén a nem vagyoni hátrány bekövetkezését vélelmezni kell, azonban ennek a vélelemnek a megdöntésére az alperes vállalkozhat, és sikerrel bizonyíthatja, hogy a felperest nem érte olyan súlyú vagyoni sérelem, amely a sérelemdíj megítélését szükségszerűvé tenné. A Tanácsadó Testület fontosnak tartotta hangsúlyozni azt is, hogy ezen következtetésre a köztudomású tények alkalmazásával is eljuthat a bíróság, visszautalva ezzel a nem vagyoni kártérítés megszüntetését megelőző évtized legfontosabb, felperesi igényérvényesítést elősegítő felfogására.¹² A Tanácsadó Testület érvelése egyértelműen a szelekció mellett foglal állást, és bár a megdönthető vélelem jogtechnikai megoldására támaszkodva, de a nem vagyoni kártérítés hatálya alatt is uralkodó, a jogsértések következményeit már a jogosultság vizsgálata során figyelembe vevő bírói gyakorlat továbbvitelét javasolta.

A Polgári Törvénykönyv hatályba lépését követő második évben már egyre markánsabban és lassan szinte kizárólagosan kerültek ki olyan eseti döntések, melyek részben a Tanácsadó Testület érvrendszerét hasznosítva, részben pedig attól eltérő indokok miatt utasítottak el sérelemdíj iránti igényeket olyan esetekben is, amikor a személyiségi jog megsértését megállapíthatónak látták. Ezen döntések egy része egy új érvrendszerrel gazdagította az automatikus megítélés koncepcióját ellenzők eszköztárát, nevezetesen a személyiségvédelem szankciórendszerének egységének elvével. Ennek megfelelően a bíróságok a személyiségvédelem objektív és szubjektív jogkövetkezményeinek együttes mérlegelését látták kötelezettségként, és ilyenként figyelemmel voltak arra, hogy az objektív jogvédelmi eszközök megfelelő orvoslását tudják-e nyújtani a felperes sérelmének. Pozitív válasz esetén ugyanis

⁹ Fővárosi Törvényszék 70.P.20.229/2015/3., Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.20.586/2015/3/II.

¹⁰ Kúria Pfv.IV.20.903/2016/7.

¹¹ PJD 2016. 14.

¹² Kúria Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye a Ptk. 2:52. §-hoz, http://www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=344&body_value= (2018. október 7.).

szükségtelennek látták a szubjektív jogkövetkezmény kategóriába sorolt sérelemdíj alkalmazását, ezzel teremtve meg az igények közötti szelekciót.¹³

Bár az első év automatikus megítélést hirdető döntéseinek alapját jellemzően a Fővárosi Ítéltábla kollégiumi véleménye adta, maga a Fővárosi Ítéltábla is egyre markánsabban állt be a szelekció lehetőségét hirdetők táborába, néha a korábban kifejtett indokoktól eltérő érvelést követve. Ennek legmarkánsabb és a másik fentebb bemutatott veszélyt elimináló megjelenése volt az a 2016 végén született határozat, mely kizárta a sérelemdíj megítélésének lehetőségét olyan esetekben, amikor a sérelemdíj magánjogi kompenzációs funkciója kiüresedne, és a jogintézmény kizárólag büntetesként funkcionálna.¹⁴ Szintén a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatában jelent meg az a döntés, amelyben tovább szűkítette a normatív szabályozás hatókörét, és úgy foglalt állást, hogy a kódex csupán a hátrány bekövetkezésének bizonyításától tekint el, azonban a kártérítési jog szubszidiárius alkalmazásának követelménye minden más, a felelősségi jogi tényálláshoz szükséges elem és bizonyítási teher tekintetében változatlanul alkalmazandó. Ennek következményeként az okozati összefüggést továbbra is bizonyítani kell a felperesnek az egyébként vélelmezetten elszenvedett hátrányok és az alperes magatartása között. Ennek sikertelensége a felelősségi tényállás hiányos volta miatt az igény elutasításához vezetett.¹⁵

A fenti érvek továbbra is keverednek a bírói gyakorlatban, azonban közös metszéspont az automatikus megítélés lehetőségének feladása, valamint – kevésbé explicit módon ugyan, de – a sérelemdíj pönális funkciójának háttérbe szorítása.

3. A még kiaknázatlan lehetőségek (OPPORTUNITIES)

Régóta létező megszorítás a nem elsődleges sértettek (másodlagos áldozatok) kárigényének hozzátartozói kapocs meglétére vonatkozó leszűkítése. A nem vagyoni kártérítés gyakorlatában az 1980-as évektől egyre gyakrabban megjelenő, ún. hozzátartozói igények kategóriája bár elismerte, hogy nem csupán a személyiségi jogi jogsértés elsődleges célpontjai és érintettjei lehetnek igényérvényesítő felek, azonban ez a kiterjesztés rögtön egy olyan megszorítással is párosult, amely az igénytípus máig nem kodifikált elnevezésében is testet öltött.¹⁶ A hozzátartozói viszony mint a jogsértés átszármaztatásának feltétele, ha úgy tetszik, az oksági kapocs a jogsértő magatartása és az elszenvedett nem vagyoni sérelem között, egyelőre nem oldódik a bírói gyakorlatban. Külföldi jogokban régóta találunk példákat arra, hogy a hozzátartozói viszony sem nem elégséges, sem nem szükséges feltétele a közvetett sértettek igényét befogadó ítélkezésnek.¹⁷ Az emocionális viszony az elsődleges és a másodlagos sértett között, vagy éppen a jogsértés következményeivel való szembesülés körülményei mind olyan tényezők lehetnek, amelyek megalapozhatják a másodlagos sértett sérelemdíj iránti igényét.

A digitális térben megjelenő adatvédelmi kihívások, az ún. *e-Privacy* kérdései egyre komolyabb kihívások elé állítják a jogalkalmazókat világszerte. A közösségi hálókön megjelenő digitális énképek személyiségvédelme, a számítógépes adatbiztonság ideájának sebezhetősége, a célzott marketing érdekében alkalmazott követő rendszerek (*cookiek*) mind olyan veszélyek, amelyek hazánkban még csupán elhanyagolható számú ügyet generáltak a bíróságokon, azonban a téma aktualitása, az ezzel kapcsolatos információk gyors terjedése és a külföldi bíróságok gyakorlata azt vetíti előre, hogy ez a vihar előtti csend nem tart már sokáig. Az Európai Unió készülő e-

¹³ BH 2016. 241.

¹⁴ Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.21.106/2016//7-II.

¹⁵ Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.039/2017/3-II.

¹⁶ BH 1980. 243.

¹⁷ DEGELING, Simone, *Restitutionary Rights to Share in Damages: Carer's Claims*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007. 131.

Privacy rendelete¹⁸, amely az Általános Adatvédelmi Rendelet (GDPR)¹⁹ kiegészítéseként is felfogható közjogi oldalról igyekszik a témát szabályozni, azonban ennek magánjogi vetületére is nagy hatást gyakorolhat, különösen, ha a bíróságok a jogalkotó esetlegesen más jogágakban megjelenő attitűdjét vizsgálva vonnak le következtetéseket a magánjogi jogellenesség megítélése során.

A sérelemdíj rugalmas és több oldalról is nyitott szabályozási modellje az előző pont alatt bemutatott sokszínű érvelésre is lehetőséget nyújt, így könnyen formálható lehet az itt leírt társadalmi változásokhoz való igazodás vagy éppen igazítás során is.

4. Veszélyek (THREATS)

A sérelemdíj bevezetését megelőzően felmerült félelmek, potenciális veszélyek bár elkerülni látszanak a magyar jogalkalmazást, azonban a sérelemdíj magánjogi büntetést hangsúlyozó jellege egy elméleti problémát mégis felvet. Annak ellenére, hogy a sérelemdíj összegek jelentősen nem változtak a nem vagyoni kártérítésként megítélt összegekhez képest, a jogintézmény pönális színezetének lehetősége és jogalkotói felfogása egy teoretikus konfliktust generálhat a jövőben, melynek feloldása alkotmányjogi megközelítést igényelhet. Tekintettel arra, hogy a magyar büntetőjog számos, a polgári jog rendszerében személyiségi jogsértésként azonosított tényállást bűncselekménynek tekint (pl. személyes adattal visszaélés²⁰, magántitok megsértése²¹, rágalmazás²², becsületsértés²³, kegyeletsértés²⁴), és ezen bűncselekmény elkövetése esetén a pénzbüntetés tipikus szankcióként jelentkezik, a párhuzamos eljárások során bűnösséget megállapító és pénzbüntetést kiszabó büntetőítélet mellett azonos tényekből táplálkozó és sérelemdíjban marasztaló polgári peres ítélet együttesen felvetheti a *ne bis idem* tilalmába ütközés problémáját. A kétszeres értékelés tilalmát véleményünk szerint nem lehet jogágakra korlátozni, és azt a polgári jogban és büntetőjogban külön-külön vizsgálni. Nem elfogadható, hogy ugyanazért a cselekményért büntetési célzattal egyszer a büntetőeljárásban, másszor a polgári peres eljárásban vonják felelősségre a jogsértőt/elkövetőt, végül mégis a büntetés célja által vezérelve. Akkor nem ütközik a két felelősségi rendszer alapján történő felelősségre vonás a *ne bis in idem* tilalmába, ha a polgári jog és a büntetőjog más célból írja elő a pénzbüntetés és a sérelemdíj jogkövetkezményeinek alkalmazását. A büntetőjog klasszikusan represszív és preventív hatásokat helyez előtérbe, míg a magánjogban továbbra is a legalább megközelítő helyreállításon kell a hangsúlynak maradnia, ahogyan azt egyelőre a bírói gyakorlat véleményünk szerint nagyon helyesen követi is.

A FROT analízis eredményeképpen látható, hogy a sérelemdíj nem jelent gyökeres szakítást a nem vagyoni kártérítés utolsó évtizedében a hazai bírói gyakorlatban kimunkált ítélkezési állandókkal. A nem vagyoni kártérítés körében kimunkált értékelési módszerek jelentős része továbbra is átmenthető a sérelemdíj hatálya alatt történő ítélkezésre, és ennek megfelelően a sérelemdíjra nem feltétlenül a nem vagyoni kártérítést száműző, sokkal inkább a magyar

¹⁸ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteltben tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet), 2017. január 10., COM(2017) 10, 2017/0003(COD).

¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), *Official Journal* L 119, 4.5.2016, 1-88.

²⁰ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 219. §.

²¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 223. §.

²² 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 226. §.

²³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 227. §.

²⁴ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 228. §.

személyiségvédelem fejlődésének most már lineáris folyamatába illeszkedő intézményként tekinthetünk, amely magán viseli a bírói gyakorlat vívmányainak jegyeit.